

BANATSKI JEVIJEJI U DOBA JOSIFA II

I

Srednjoevropska istoriografija podseća se ovih dana dvestogodišnjeg jubileja vladavine habsburškog vladara Josifa II (1780–1790). Svečanosti jubileja su započete međunarodnim simpozijumom, koji je održan u Beču oktobra 1980. godine. Glavno pitanje ovog simpozijuma bilo je, da li je sa Josifom II otpočeo novi period u srednjoj Evropi ili nije? U toku izlaganja i razgovora iskristalisalo se veoma zanimljivo mišljenje da se desetogodišnja vladavina Josifa II pre može smatrati nastavkom politike iz perioda Marije Terezije no što bi bila početak novog revolucionarnog vremena. Gotovo sve osnovne postavke ekonomskih, društvenih, kulturnih i crkvenih gledišta Josifa II mogu se gotovo bez izuzetka, pronaći, bar u začecima u pojedinim naredbama Marije Terezije. Tako je, na primer, Marija Terezija inicirala priključenje Temišvarskog Banata Mađarskoj i prodaju kameralnih poseda u Banatu, a to je samo sproveo i završio Josif II.

Stvarna revolucionarna nastojanja Josifa II odnose se gotovo isključivo na versku toleranciju, a u okviru toga i na olakšanje legalnih životnih uslova Jevrejstva, te je time prekinuta ranija tradicija habsburških vladalaca. Naime, položaj Jevreja je postajao sve teži u državi Habsburgovaca, počev od vladavine Leopolda I pa do smrti Marije Terezije. Vladarske naredbe su sve više sužavale mogućnosti zarade i životne uslove Jevreja; u najvećem broju gradova Jevreji nisu mogli da dobiju dozvolu ni da prenoće, zabranili su im zakupljivanje regalija, zemljišta, krčmi, a zaduživali su ih posebnim porezom, itd.

Josif II je institucionalno ublažio sudbinu Jevreja u Habsburškoj monarhiji. Edikt o toleranciji izdat 1782. godine odnosio se, u stvari, samo na protestante i pravoslavne, no to je otvorilo put i za emancipaciju Jevreja, a krajnji, konačni plodovi toga su se pokazali 81 godinu posle Edikta o toleranciji, kada je zakon iz 1861. godine Narodne skupštine Mađarske proklamovao: "Stanovnici države jevrejske veroispovesti se proglašavaju ravnopravnim sa hrišćanskim stanovništvom u pogledu vršenja svih građanskih i političkih prava".¹

Stoga nije čudno što se ni jedan narod Habsburške monarhije nije sećao Josifa II sa toliko zahvalnosti i poštovanja kao Jevreji. Ovu činjenicu iznosi i Hans Magenschab u nedavno objavljenoj biografiji Josifa II ističući da je Josif II bio

1) Dubnow Simon, *A zsidòsàg története*, Budapest 1934, 349, 356.

"idol prosvećenog Jevrejstva", i da su Jevreji u XIX veku stalno negovali kult Josifa II.²

Dovoljno je da bacimo samo letimičan pogled na naredbe Josifa II pa da se uverimo koliko je bila opravdana blagodarnost Jevrejstva Habsburške monarhije prema ličnosti Josifa II.

Godine 1782. izdat je Edikt o toleranciji. Kao što je napred rečeno, ovaj Edikt je izričito liberalizovao samo obavljanje verskih obreda protestanata i pravoslavaca u Madarskoj, no sa njim je započelo i poboljšanje položaja Jevrejstva. Naime, vladar Josif II je tim Ediktom proglasio štetnim svako nasilje nad savešću, a postavio je trpeljivost kao centralnu tačku odnosa između ljudi drugačijih shvatanja, te je već samim tim zahtevao promenu do tada netrpeljivog društvenog ponašanja prema Jevrejima. Kao što i sam Edikt ističe: " .... omnem coactionem quae conscientiae hominum vim inferat, quam maxime nocere, contra vero plurimam utilitatis ... e tolerantia promanare" – "najštetnije je ako se vrši pritisak na ljudsku savest, a najveća korist proizilazi iz trpeljivosti".³

Neposredno posle naredbe o toleranciji, Josif II je 1782. godine izdao Edikt o školovanju, trgovanju i upotrebi jezika Jevreja.⁴ Suština naredbe je podizanje prosvećenosti Jevreja i omogućavanje da se bave mnogim zanimanjima. Vladareva naredba izriče da Jevreji mogu da osnivaju štamparije i škole, a gde za to nemaju mogućnosti, tamo jevrejska deca mogu da pohađaju hrišćanske škole, u kojima neće učiti hrišćansku veronauku, nego svoju koju će im predavati njihovi jevrejski veroučitelji. Josif II je, u interesu dizanja nivoa opšte kulture Jevreja, zabranio da nastavni jezik u jevrejskim školama bude jevrejski, odnosno "jiddisch". Jedini izuzetak je bila jevrejska veronauka, koju su učenici i dalje mogli da uče na jevrejskom. Nadalje je propisao da se moraju prevesti na nemački sve isprave sa jevrejskog ili jidiš jezika. Vladar je takođe naredio da 10 godina po stupanju naredbe na snagu nijedan Jevrejin ne može da bude ni trgovac, ni zanatlija, ni zakupac ako nije pismen i ako nije završio školu. Takođe je ovim naredbama dozvolio da svaki Jevrejin može slobodno da se bavi trgovinom ili zanatom na teritoriji cele države. Zbog toga je, izuzev severnih rudarskih gradova, stavio van snage gradske i županijske naredbe kojima se zabrinjivalo slobodno naseljavanje Jevreja, te je dozvolio da i Jevreji mogu da budu učlanjeni u hrišćanske esnafa. Prema naredbi, Jevreji, članovi esnafa, mogli su i unutar esnafa da zadrže svoje propise o ishrani, te da nose i brade, a bilo je zabranjeno naterati Jevreje da nose bilo kakvu oznaku kojom bi se razlikovali od drugih ljudi.

Josif II 1785. proširio je mogućnost trgovanja Jevreja daljim pogodnostima, te je ukinuo svako ograničenje koje bi ih ometalo da učestvuju na nedeljnim i godišnjim vašarima, kao i svaku zabranu koja bi sprečavala Jevreje da trguju kao torbari.⁵

Godine 1787. Josif II je olakšao položaj Jevreja sa još tri naredbe, odnosno omogućio je dalju emancipaciju Jevreja.

U *prvoj naredbi* je Josif II dozvolio je Jevrejima da se u Habsburškoj monarhiji bave zemljoradnjom. Glavna svrha dozvole je "die Umschaffung eines

2) Hans Magenschab, *Joseph II*, Wien 1980, 196.

3) Arhiv Vojvodine, Sremski Karlovci, Tamiška županija, Generalna kongregacija, 18. febr. 1782, br. 4.

4) Arhiv Vojvodine, Torontalska županija, 121/1782, 236/1783, 318/1783.

5) Arhiv Vojvodine, Torontalska županija, 217/1786., 492/1785.

bishero meistens dem Wucher und dem herumirrenden Leben ergebenden Volkes in nützliche Landwirth" – "pretvaranje jednog naroda koji je do sada bio odan pretežno zelenašenju i lutanju okolo u korisne zemljoradnike". U tu svrhu je naredba omogućila nastanjanje Jevreja na državnim imanjima, dalje, na imanjima kameralne uprave, na imanjima religionarnog fonda i na podržavljenim jezuitskim posedima. Oni Jevreji, na državnim imanjima koji su bili voljni dobili su iste pogodnosti kao i hrišćanski kolonisti: besplatan građevinski materijal, materijal za podizanje kuće i sporednih zgrada, šestogodišnji oprost od poreza i, ukoliko posvećuju svu svoju snagu i vreme isključivo zemljoradnji, vladar bi ih oslobodio i od plaćanja tolerancijske takse. Ista naredba je dozvolila Jevrejima koji su se odlučili za zemljoradnju da mogu za prve tri godine da zaposle hrišćanske slugе, od kojih bi naučili sve pojedinosti znanja u vezi sa zemljoradnjom, jer im je to do tada bilo nepoznato. I na kraju je vladar dao punu slobodu Jevrejima zemljoradnicima u pogledu obavljanja verskih i ritualnih običaja. ⁶

Drugom naredbom, iz 1787. godine, Josif II je zabranio pokršćavanje jevrejske dece bez izričito date dozvole njihovih roditelja. U protivnom kažnjavaju se novčanom globom od 1.000 dukata i zatvorom od 6 meseci oni koji bi vršili pokršćavanje, a i one babice koje bi se ogrešile o naredbu. Izričito je zabranjeno babicama da pokršćavaju jevrejsku odojčad koja su se nalazila u životnoj opasnosti. Prema shvatanju Josifa II, "derley Kinder immer den Aeltern gehören, und es also auch nur diesen allein zustehen kann, sie taufen zu lassen oder nicht" – "ova deca pripadaju uvek roditeljima, te stoga uvek imaju oni isključivo pravo da odluče hoće li ih dati pokrstiti ili neće". ⁷

Treća naredba, iz 1787, takođe je važna i reguliše imena i naziv Jevreja. Prema dotadašnjoj praksi, Jevreji nisu imali zvaničnih prezimena, a u društvenom životu su ih nazivali biblijskim imenima: Avram, Aron, Mojsije, David, Salomon itd. Prema vladarevoj naredbi, od 1. januara 1788. svaki Jevrejin je trebalo da odabere nemačko prezime, koje za života nije smeo da menja. Dete je moralo nositi prezime oca, a žena muževljevo. ⁸

Godine 1788, neposredno pre Austrijsko–turskog rata, Josif II je doneo poslednju naredbu u odnosu na Jevreje. Tom naredbom je otvorio Jevrejima i put u vojsku, omogućivši im službu u njoj. S obzirom na rat koji tek što nije izbio, svaka županija u Mađarskoj morala je sastaviti izveštaj o Jevrejima sposobnim za vojnu službu. ⁹

Neosporno je da su za Jevreje ove naredbe Josifa II značile veliko olakšanje, pa i oslobodenje. No, moramo utvrditi i to, a na osnovu brižljive analize teksta i duha ovih naredbi, da Josifa II pri njihovom donošenju nisu rukovodile naročite simpatije prema Jevrejima ili neka humana osećanja. Kao što je ovaj vanredni vladar svakim svojim postupkom nastojao da služi interesima Monarhije, tako su i ove njegove odredbe *htele da aktiviraju privredne sposobnosti Jevreja u korist države*. Josif II je želeo, u interesu države, da uzdigne opštu prosvećenost Jevreja i da otvori za njih sve privredne grane, itd. Naše je lično mišljenje (iako time prividno dolazimo u sukob sa svojim ranijim tvrđenjima, naime, da se naredbe

6) Arhiv Vojvodine, Torontalska županija, 200/1787.

7) Arhiv Vojvodine, Torontalska županija, 951/1787.

8) Arhiv Vojvodine, Torontalska županija, 1026/1787.

9) Arhiv Vojvodine, Torontalska županija, 23/1788.

Josifa II o Jevrejima smatraju revolucionarnim u odnosu na stanovišta njegovih prethodnika) da su, gledajući *u perspektivi*, i težnje Josifa II bile iste kao i svih njegovih habsburških prethodnika – da Jevreje pretopi u hrišćanske narode putem olakšavanja asimilacije i dodeljene emancipacije.

Sve ovo, naravno, ne umanjuje činjenicu da je Josif II bio taj koji je ukinuo obespravljenost i poniženost Jevreja koji su živeli u sramnim uslovima u habsburškoj državi i omogućio im građanski razvitak. Istorija banatskih Jevreja iz XVIII veka ubedljivo dokazuje da su Jevreji habsburške države veoma uspešno koristili mogućnosti koje im je pružio Josif II.

Računi i reklamni leci jevrejskih firmi iz Vojvodine, iz arhiva Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu

II

Jevreji su živeli u Banatu i za vreme vladavine Turaka, koja je trajala preko 150 godina (1552–1716). Prvenstveno ih je bilo u Temišvaru. Ovo dokazuje i natpis na nadgrobnom spomeniku na temišvarskom jevrejskom groblju, a koji je još postojao krajem XIX veka. Prema tom natpisu, u grobu se nalaze zemni ostaci Azrijela ili Asaela, koji je umro u Temišvaru 1631. godine, a vodio je poreklo iz Soluna. Kada je Evgenije Savojski 1716. godine zauzeo Temišvar, tu se nalazilo 12 porodica turskih ili španskih Jevreja. Njihov se broj uskoro uvećao jevrejskim porodicama iz Nemačke, koje su pristizale u Banat sa nemačkim kolonistima. Tako su 1730–ih godina živeli u Banatu 84 jevrejske porodice. Banatski Jevreji su za vreme Mersijeve (Mercy) vojne uprave (1716–1734) imale sopstvenog sudiju u Temišvaru, a i dva rabinera. Od jevrejskih sudija znamo za ime Adama Policera, a znamo da su rabini bili Amigo Majer, Salomon Menahim i Markus Menahim. U to vreme su Jevreji u Temišvaru uredili svoju bogomolju u zasvođenoj hali koja se nalazila u gradskoj kapiji posvećenoj uspomeni Evgenija Savojskog.¹⁰

Pre Josifa II, za sve vreme dok se Temišvarski Banat nalazio pod neposrednom upravom dvora u Beču, prema banatskim Jevrejima se primenjivala politika bečkog dvora. Kameralna uprava je nastojala da broj Jevreja ograniči u što većoj meri, kako u Banatu, tako i u samom Temišvaru. Zbog toga su početka dozvolili u Banatu naseljavanje 23, a docnije i 60 jevrejskih porodica.¹¹ Prema podacima kojima raspolažemo, stanovale su u Banatu 1755. godine 23 jevrejske porodice, 1772. godine 53 porodice, 1776. godine 76 porodica. S obzirom da u srpskim i nemačkim opštinama uopšte nisu trpeli Jevreje, najveći broj Jevreja je živio u gradu Temišvaru, u tvrđavi, naime, i u predgrađu zvanom "Fabrique". Prema podacima popisa iz prve polovine 1780. godine, u Temišvaru su živeli svega 62 jevrejske porodice, dok je u ostalim delovima Banata bilo 24 porodice, i to u Vršcu 5, u Čakovu 1, u Najhofu (Neuhof) 1, u Novom Aradu (Neu Arad) 1, u Velikom Svetom Miklošu (Gross Sent Miklos) 4, u Turskoj Kanjiži (današnji Novi Kneževac) i okolini 12.

Temišvarski Banat je 1779. godine priključen teritoriji Mađarske, i na teritoriji Banata uspostavljene su 3 srednjovekovne banatske županije: Tamiška, Torontalska i Krašovska županija. Ovim priključenjem, tzv. Inkorporacijom, Jevreji koji su živeli u Banatu potpadali su pod iste zakone kao i Jevreji u Mađarskoj, a prestala su i sva ograničenja koja su sprečavala slobodnu seobu Jevreja između teritorija Mađarske i Banata. Godine koje su dolazile posle Inkorporacije i u periodu nakon Josifa II pokazuju znatan porast Jevreja; na primer, na osnovu popisa Torontalske županije, 1792. godine stanovalo je u toj županiji 35, a 1801. godine 56 jevrejskih porodica.

Zvanični podaci o odraslim jevrejskim muškarcima na teritoriji Torontalske županije pokazuju da je 1785. godine bilo 37; 1819.–533; 1837.–1051; 1846.–1374 odrasla jevrejska muškarca.

U procentima porast između 1785. i 1846. godine iznosio je 3613,51%, sličan nije pokazala nijedna nacija u Banatu u tom periodu.¹²

10) Samuel Borovszky, *Temes várnegye és Temesvár monográfiája*, Budapest 1911, 50, 75–76, 355.

11) Sonja Jordan, *Die Kaiserliche Wirtschaftspolitik im Banat im 18. Jahrhundert*, München 1967, 25, 26.

12) Antal Hegediš, *Agrarni odnosi u Torontalskoj županiji 1779–1848*, Disertacija, Novi Sad 1981, 41–54.

Na osnovu popisa iz vremena Josifa II i sve do kraja XVIII veka, Jevreji koji se naseljavaju u Banat dolaze sa susednih teritorija, i to najviše iz Makova, Arada, Baje i Segedina. Talas jevrejskih doseljenika iz severne Mađarske i Galicije stiže u Banat tek u drugoj deceniji XIX veka. Jevrejski naseljenici koji stižu ovamo prvih godina žive pretežno bez stalnog boravišta seljakajući se, iz jednog mesta u drugo, i tek krajem XVIII veka naseljavaju se definitivno u pojedinim mestima i tamo osnivaju, nakon potrebnog broja, svoje verske opštine. Ovu činjenicu potvrđuje, pored ostalog, i podatak da su 1792. svi Jevreji Torontalske županije plaćali svoju godišnju tolerancijsku novčanu taksu u gradovima Makovu, Segedinu, Baji itd., to jest prema mestu svog porekla.¹³

Tolerancijalnu taksu zavela je Marija Terezija i plaćali su je svi Jevreji koji su stanovali u Habsburškoj monarhiji sve do 1846. godine. Naime, prema shvatanju nemačkog javnog prava, Jevreji su smatrani kmetovima dvorske Komore, i zbog toga je trebalo da porez plaćaju neposredno caru, već i zato što ih je tolerisao na teritoriji države. Josif II, smatrajući Jevreje punopravnim, a ne "tolerisanim" građanima, promenio je ime tolerancijske takse u "katedralnu taksu – Katedral Taks" dakle, u porez koji se plaća dvorskoj Komori. Međutim, posle smrti Josifa II. porez koji je plaćalo Jevrejstvo ponovo je dobio naziv tolerancijske takse.

Jevreji koji su 1787. živeli u Banatu plaćali su sledeće iznose:

– Tamiške županije	287. Ft. i 27 xr.,
– Torontalske županije	189. Ft. i 8 xr.,
– Krašovske županije	49. Ft. i 9 xr. ¹⁴

Iznos tolerancijske takse po jednoj porodici koja je plaćala porez iznosio je uglavnom 6,5 % od čistog prihoda porodice.

Pored tolerancijske takse, trebalo je da plaćaju takozvani "Schutzgeld" oni Jevreji koji su stanovali na teritoriji pojedinih privatnih vlastelina, na osnovu toga što ih je vlastelin "štutio", dalje, oporezovano im je bilo i trgovanje; taj se iznos pre Inkorporacije (priklučenja Banata Mađarskoj) ulivao u blagajnu Komore, a nakon toga u županijsku domaću blagajnu i blagajnu ratnog poreza – kontribucije.¹⁵

Način plaćanja poreza banatskih Jevreja pre Inkorporacije regulisao je "Banater Juden Ordnung" iz 1776. godine, i na osnovu toga porez se plaćao:

I Samostalni Jevrejin sa porodicom:

– glavarinu	8 Ft.
– ratni porez (Casernen Baytrag)	– 30 xr.
– tolerancijsku taksu	6 Ft.
Ukupno	14 Ft. i 30 xr.

II Jevrejski sluga sa porodicom plaćao je:

– glavarinu	6 Ft.
– ratni porez	– 22 1/2 xr.
– tolerancijsku tasku	6 Ft.
Ukupno	12 Ft. i 22 1/2 xr.

13) Arhiv Vojvodine, Torontalska županija, Generalna kongregacija, 21. aug. 1792, br. 45.

14) Arhiv Vojvodine, Torontalska županija 980/1787.

15) Felhő-Vörös, *Helytartáségi Levéltár*, Budapest 1957, 90 – 92.

III Udovica i služavka Jevrejka plaćala je:

– glavarinu	2 Ft.
– ratni porez	– 7 1/2 xr.
– telorancijsku taksu	3 Ft.
Ukupno	5 Ft. i 7 1/2 xr.

Posle Inkorporacije, kada su državna imanja Komore pokupovali vlastelini, porez koji su plaćali Jevreji izdiferencirao se više, a i povećao se. Jevreji koji su plaćali porez podeljeni su u dve grupe: na trgovce i na druge.

I Trgovci su plaćali:

– županiji: glavarinu	1 Ft.,
kućarinu	15 xr.,
trgovački porez	5 Ft.,
svega	6 Ft. i 15 xr.
– vlastelinu: zemljarinu	1 Ft.,
kućarinu	30 xr.,
trgovački porez	10 Ft.
svega	11 Ft. i 30 xr.
– vladaru, na ime tolerancijske takse	8 Ft. i 30 xr.
To je sve skupa iznosilo	26 Ft. i 15 xr.

II Jevreji koji nisu bili trgovci su plaćali:

– županiji, glavarinu	1 Ft.,
kućarinu	30 xr.,
svega	1 Ft. i 30 xr.
– vlastelinu, zemljarinu	1 Ft.,
kućarinu	20 xr.,
svega	1 Ft. i 20 xr.
– vladaru, na ime tol. takse	5 Ft. 30 xr.
To je sve skupa iznosilo	8 Ft. i 20 krajcara. ¹⁶

Iznos ukupnog poreza koji su plaćali trgovci odgovarao je otprilike ukupnom porezu koji su plaćali kmetovi sa celom sesijom na teritoriji Banata, a koji je iznosio u proseku 20 – 40 forinti, u zavisnosti od klasifikacije i kvaliteta zemljišta. Iznos ukupnog poreza koji su plaćali Jevreji koji nisu bili trgovci odgovarao je ukupnom iznosu poreza koji su plaćali na teritoriji Banata kmetovi sa jednom četvrtinom sesije, a što je takođe u zavisnosti od klasifikacije i kvaliteta zemljišta, iznosilo 5 – 10 forinti. Ukoliko su Jevreji eventualno bili u nepovoljnijem položaju zbog toga što su posebno morali da plaćaju tolerancijsku taksu, položaj im je u odnosu na hrišćanske kmetove bio povoljniji, jer, za razliku od tih kmetova, Jevreji nisu imali rabotne obaveze.

Banatsko Jevrejstvo se u XVIII veku bavilo isključivo trgovinom, sve dok im Josif II nije dozvolio da uzimaju u zakup regalije (krčme i mesare), da upražnjavaju zanate i da se bave zemljoradnjom. Početkom XVIII veka Jevreji su u Temišvarskom Banatu držali u svojim rukama znatan deo trgovine. Međutim, kada se u drugoj polovini XVIII veka umnožio broj srpskih, cincarskih i grčkih trgovaca, značaj jevrejskih trgovaca je znatno opao.¹⁷

16) Arhiv Vojvodine, Torontalska županija 215/1782.

17) Sonja Jordan, nav. delo, 96.

Način trgovanja Jevreja posebno je regulisao "Banater Juden Ordnung" izdat 1776. godine. U Temišvaru je dozvolu dobilo 8 trgovaca i 6 staretinara. Međutim, prodajom namirnica nisu mogli da se bave. Van gradova je torbarenje bilo zabranjeno, dok im poseta državnim i nedeljnim vašarima nije bila zabranjena.¹⁸ Trgovci iz pojedinih naselja nastojali su svim silama da se Jevrejima zabrani i posećivanje državnih i nedeljnih vašara, te da se spreči da se u njihovoj sredini nastane jevrejski trgovci, budući da su u njima videli opasne konkurente. Prema žalbama iz vremena Josifa II, pretežno su im u Velikom Bečkereku, Velikom Svetom Miklošu i Kikindi zabranjivali da se bave trgovinom i da učestvuju na vašarima.¹⁹

Uprkos naredbama Josifa II i kasnijim saborskim odlukama, u Velikom Bečkereku i Kikindi Jevreji nisu mogli da se bave trgovinom na nedeljnim pijacama još ni 1825. godine.²⁰ Isto tako, u selima bez posebne dozvole vlastelina nisu mogli da trguju. Klasični primer ponižavanja i problema s tim u vezi predstavlja slučaj Samuela Mojsija, trgovca iz Makova, sa vlastelinom Andrašom Močonjijem iz Fenja. Ovaj Jevrejin, putujući trgovac, čim je stigao u Fenj, prema propisima prvo se javio opštinskoj kući. Iz nje je u pratnji kišbirova (opštinskog poslužitelja) otišao u kuću veleposednika, prikazao je propisno izdati pasoš i trgovačku dozvolu i s poštovanjem je molio vlastelina za dozvolu da na teritoriji njegovog imanja kupuje sirovu kožu. Međutim, vlastelin mu to nije dozvolio, nego ga je isterao iz svoje sobe. Kada je pak Jevrejin u kuhinji vlastelinovoj zapalio lulu, a vlastelin koji je tada ušao to primetio, naredio je da Jevrejina vežu za klupu, da ga nemilosrdno izbatinaju, te ga je nakon toga isterao iz sela.²¹

Slično Samuelu Mojsiju, i drugi Jevreji su kupovali zečju i životinjsku kožu, duvan, vunu, a prodavali su kao trgovci torbari raznovrsnu mešovitu robu i duvan. Način života i teškoće Jevrejina početnika plastično osvetljava zapisnik sa saslušanja Jozefa Majera, osumnjičenog za krađu.²²

Bogatiji jevrejski trgovci stanovali su u Temišvaru, Makovu i drugim gradovima. Takvi su bili, primera radi: Majer Amigo, Jakov Gerzon, Lazar Hel, David Lihtenstein. Iz njihovih redova su se regrutovali oni koji su već s manjim i većim zajmovima pomagali ne samo na to prisiljene siromašne kmetove već i vlasteline i županijske činovnike.²³ Za vreme Austrijsko-turskih ratova, javili su se već i prvi ratni liferanti, kao, na primer David Lihtenstein, koji je isporučio 1.000 merova hmelja temišvarskom utvrđenju.²⁴

Prva generacija banatskih Jevreja koji su živeli van Temišvara bila je prilično siromašna, a ukorenjivanje, naseljavanje i obezbeđenje svakodnevnog oskudnog parčeta hleba vezivali su im svu snagu. Županija ih je sve do prve decenije XIX veka označavala sa "misera sonditio" – označavajući time njihovo jedno siromaštvo. Izuzetak su bile one porodice koje su, koristeći dozvolu Josifa

18) *Sámuel Borovszky*, nav. delo, 278.

19) Arhiv Vojvodine, Torontalska županija 260/1782, 880/1783, 203/1784, 270/1784, 709/1784, 1284/1784, 1042/1787, 1154/1787.

20) Antal Hegediš, nav. delo, 53.

21) Spisi o celom ovom slučaju objavljeni su u *Godišnjaku društva istoričara Vojvodine*, 1978, Novi Sad 1980, 69, 70.

22) Arhiv Vojvodine, Torontalska županija 317/1787.

23) Arhiv Vojvodine, Torontalska županija, 101/1787, 929/1787, 1175/1787, Tamiška županija 452/1779.

24) Arhiv Vojvodine, Torontalska županija 577/1788.

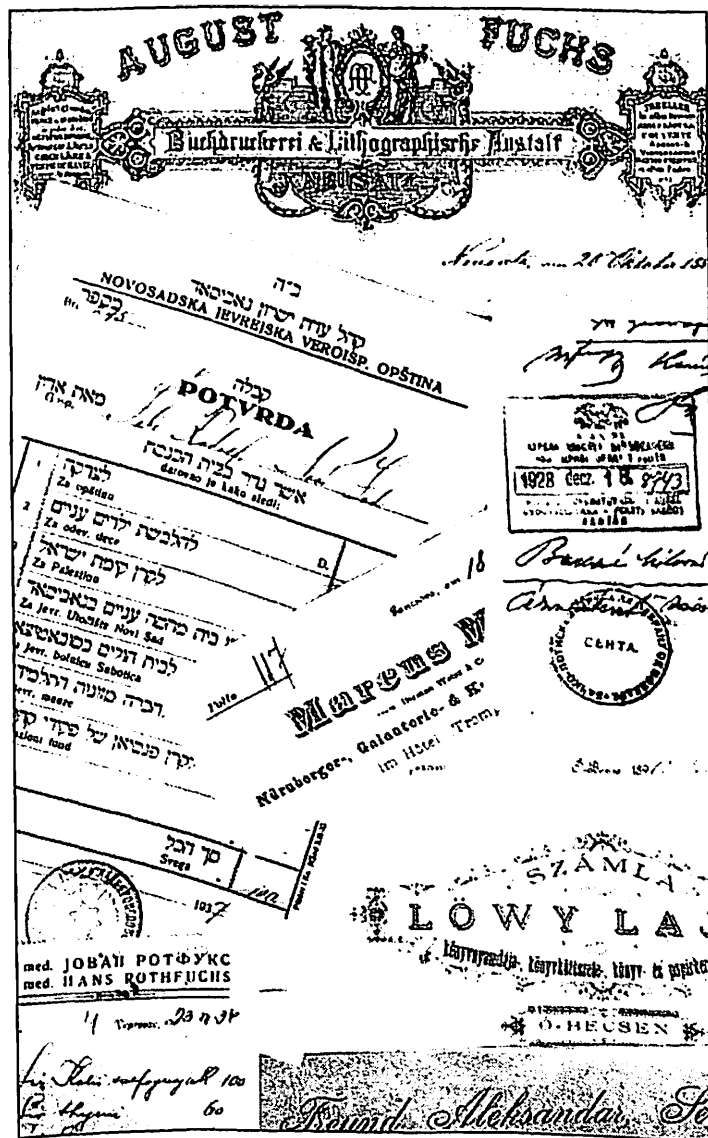

II, počele da uzimaju u zakup krčme i mesarnice nove banatske vlastele. S ovim zakupima je uglavnom počelo poboljšanje materijalnog položaja Jevreja. Takve porodice su bile, na primer, porodice Jakova Mojzesa i Izaka Salamona u Kanjiškom srezu. Prvi je plaćao 300 forinti godišnje, a drugi je plaćao 558 forinti godišnje kao zakup vlastelinu za krčmu i mesarnicu.

Plodove oskudice i vrednoće prve generacije, slično drugim nacionalnostima u Banatu, mogle su da uživaju tek druga i treća generacija banatskih Jevreja.

1981.

(Odlomak)

Računi i reklamni leci jevrejskih firmi iz Vojvodine, iz arhiva Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu